

„Az élet nemesítése”

Mayer Ottmár, a Híd szerkesztője a vajdasági magyar képzőművészek 1938-as emlékeztetes Nép kör-beli kiállításán következőképpen üdvözölte a résztvevőket: – „Vajdasági magyar irodalom talán van, vojvodinai magyar képzőművészet *valóban van* és már kinőtte gyermekcipőit.”

Az akkor kiállító fiatalok a délvidéki magyarok képzőművészeti életének legkiemelkedőbbjeivé váltak az elkövetkező évtizedekben. Mindenekelőtt Hangya András, Ács József, Almási Gábor, Boschán György, B. Szabó György...

Azt pedig már nem is magyar ember mondta, hanem a néhai Lazar Trifunović, hogy valahol itt, a vajdaságiaknak a művésztelepekkel, Nagybánával és a többivel kialakított kapcsolataiban bukkannak elő az Európából ezeken a művészekben át egészen Belgrádig vezető utak.

A vajdasági magyar képzőművészek első összefogása eredményeképp dr. Delics ügyvéd kezdeményezésére 1923-ban Szabadkán megalakult a Vajdasági Képzőművészek Egyesülete. Olyan kiemelkedő festőművészek voltak a tagjai, mint Farkas Béla, Oláh Sándor, Hódi Géza... A Magyar Közművelődési Egyesület már 1931 nyarán művésztelepet szervezett Becskerekén, ahol megjelent Bicskey Péter, Oláh Sándor, Csincsák-Csuthy Elemér, Húsvéth Lajos...

Elődök tekintetében volt kire támaszkodni, hiszen olyan nagy formátumú délvidéki származású alkotói ismertek a magyar képzőművészetnek, mint Than Mór, Kézdi-Kovács László, Juhász Árpád, s Moholy-Nagy László, a modern magyar művészet legsokegyenese.

A második világháború befejezése után sok mindent újra kellett kezdeni: a vérzivatar alaposan szerteszórta a Nép kör-beli kiállítással induló tehetséges fiatal nemzedéket. Az írókhoz hasonlóan a képzőművészek jelentős része is részt vett a Népfront agitációs osztályainak munkájában, antifasiszta kiállításokat szerveztek, plakátokat készítettek, politikai karikatúrákat rajzoltak. Az igazi megújódást Hangya András szabadkai rajz- és festőtanfolyama jelentette 1945-ben: a tanfolyam hallgatói között ott volt szinte mindenki, aki később főiskolákon és akadémiákon továbbtanulva részesül a képzőművészeti történeseknek. Szabadka és a Vajdaság képzőművészeti életében új nevek jelentek meg: Sáfány Imre, Szilágyi Gábor, Petrik Pál, Vinkler Imre, Faragó Endre, Kalmár Ferenc.

A vajdasági magyar képzőművészek háború utáni első kollektív kiállítására 1946-ban került sor Becksereken, igazi erejüket és gazdagságukat azonban az 1952-es palicsi Magyar Ünnepi Játékok keretében megrendezett nagyszabású kiállítás mutatta be.

Ettől kezdve egymás után alakulnak meg a vajdasági művésztelepek: Zentán 1952-ben, Topolyán 1953-ban, Becsén 1954-ben, Écskán 1956-ban, Rumán 1958-ban, a kishegyesi Kerámiai Művésztelep pedig 1959-ben nyitja meg először kapuit. Ezt a példa nélkül való gazdagságot, hihetetlen képzőművészeti pezsgést fogta egybe 1962-től a szabadkai Képzőművészeti Találkozó.

Az ország első *művésztelepének* alapjait hat képzőművész: Ács József, Milan Konjović, Boschán György, Sáfrány Imre, Miliwoje Nikolajević és Stevan Maksimović rakta le Zentán.

„A város apraja-nagyja nézte és csodálta a festőket”, emlékezik a kezdetekre Tripolsky Géza, a művésztelep házigazdája, mindenese. „De nemcsak a város utcáit festették, rajzolták. Elmentek a bútorgyárba, termelőszövetkezetbe; festői témát találtak a kanizsai fűrésztelepen és az adorjáni kertekben is.”¹

Rohamosan terjedt a képzőművészet iránti érdeklődés a Tisza mentén, megalakult a Műbarátok Köre. Ács József és a köréje tömörülő rajztanárok irányításával hetente kétszer dolgoztak az amatőr festők, hagyományossá vált a belgrádi tárlatlátogatás. 1952 előtt csak hébe-hóba láthattak kiállítást a zentaiak, 1957-ben viszont már negyedszáz művész állított ki a városkában.

„A Zentai Művésztelepnek a környezet életének a szolgálata volt a célja”, írta erről Ács József, „mindenkit rászoktatni a művészettel való együttélésre. Ekkor ezt úgy mondták: az élet nemesítése a cél...”²

A hatvanas évek derekán a művésztelep szép kapcsolattal ajándékozta meg a Tisza menti várost: a zentai és hódmezővásárhelyi kiállításcserekből tartós testvérvárosi összefonódás született. Ebből az időből való a hagyományos Tisza-parti akvarellfestés meghonosodása is: az alkotásokat kisorsolták a közönség soraiban, ezáltal is közelebb került egymáshoz művész, mű és műpártoló. A huszadik évfordulón olyan képtárat adtak át rendeltetésének, amellyel az egykori Jugoszlávia nagyvárosai, művészeti központjai sem igen dicsekedhettek.

A hetvenes évektől Ács József sugallatára a Művésztelep magáévá tette azt az elképzelést, hogy olyan művészek otthona legyen, akik hajlandók társulni zentai vállalatokkal, ahol a művészetet az élet konkrét tartalmával kapcsolhatják össze.

A Zentai Művésztelep Ács József 1990-ben bekövetkezett halálával nemcsak létrehozóját, hanem legfőbb mozgatóját is elvesztette; fájó hiánya és a társadalmi-politikai változások alaposan rányomták bélyegüket a telep munkájára, de még így is a vajdasági képzőművészeti élet egyik legrangosabb rendezvénye maradt, amely követendő példát jelent a többi művészeti ág számára is.

¹Zentai Művésztelep. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. - 5. l.

²Ács József: Harmincéves a Zentai Művésztelep. Képes Ifjúság, 1982. május 12.

A *Topolyai Művésztelepet* 1953-ban alapították, szintén Ács József kezdeményezésére, szerepe és hatása hasonló Topolya életében, mint a Zentai Művésztelepé a Tisza-parti városében. Hasonlóképpen rangos helyet harcolt ki magának a tartomány és az ország képzőművészeti intézményeinek sorában, a testvárváros, Szentes támogatásával pedig több mint egy évtizede rendszeresen jelen van a magyarországi kiállításokon is.

A Topolyai Művésztelep sohasem volt a képzőművészek kizárólagos birodalma: írók, színészek, zenészek is szívesen látott vendégei voltak.

Az utóbbi időben a megváltozott körülmények áldozata lett ez a művésztelep is. Vadregényes helyen levő épületében évek óta háborús menekültek élnek, a művészek albérletbe kényszerültek. A negyvenéves évfordulóra tervezett reprezentatív kiadvány egyéves késéssel jelenik meg, ha egyáltalán megjelenik, s az sem biztos már, hogy reprezentatív lesz. Elhalasztották a retrospektív tárlat megrendezését is.

A *kishegyesi Kerámiai Művésztelep* az elsők között jött létre a jugoszláv művésztelepi mozgalomban. Dévics Imre kezdeményezésére papíron még 1958-ban megalakult, az alapító művészek – Mojak Aranka, Petar Mojak, Kalmár Ferenc és Kosta Djordjević – azonban csak 1959-ben jöttek össze először, s körülbelül húsz napot dolgoztak együtt. Az első kiállítást 1960 áprilisában rendezték meg az Ady Endre Mintaiskola előcsarnokában.

Az elkövetkező évtizedekben szinte minden jelentősebb kerámiaművész, Nemes Fekete Edit, Kalmár Magda, Togyerás József, Ana Bešlić, Ivan Jandrić, Vékony Lajos, Matuska Ferenc, Németh Anna, Sinkovics Erzsébet, Togyerás Irén, Cservenák Erzsébet, Csernus László megfordult és alkotott itt.

1968-ban a kishegyesi művésztelepi munka hatására hozták létre Szabadkán a Jugoszláv Kerámiai Triennálét. 1971-ben elhunyt Dévics Imre, a művésztelepi mozgalom reneszánsz alkotói egyénisége, 1973 óta a ő nevét viseli a művésztelep.

1982-ben a kishegyesi Bácska Építőanyaggyár segítségével állandó otthonhoz és elfogadható munkafeltételekhez jutott a Dévics Imre Kerámiai Művésztelep, s jövője a súlyosbodó körülmények ellenére is biztosítottnak látszik. Amíg csak lesz agyag és csodateremtő művészkéz ezen a tájon.

A *Szabadkai Képzőművészeti Találkozót* Szabadka község Képviselő-testülete a rendkívül gazdag és szerteágazó művésztelepi tevékenység céljából alapította 1962 áprilisában Palicsi Képzőművészeti Találkozó elnevezéssel. A Találkozó megalakításától kezdve számon tartja a jugoszláviai művésztelepek és alkotóházak tevékenységét, az egyéni alkotókat – köztük a vajdasági magyar képzőművészeket is –, emellett anyagi lehetőségeihez mérten minden évben műalkotásokat vásárol gyűjteménye számára. A megbízott igazgató 1968-ig Dévics Imre volt, a szervezőmunkát pedig Bela Duranci művészettörténész és Szilágyi Gábor festőművész irányították. 1967-ben rendezték az utolsó találkozót Palicson, ettől kezdve a szecessziós Reichle-palota lett a Képzőművészeti találkozó állandó székháza, ügyvezető igazgatója pedig Szilágyi Gábor. 1968-ban a jugoszláv grafikai kiállítás mellett ez az intézmény szervezte meg az első országos kerámiai szemlét, 1973-ban pedig a vajdasági művésztelepek jubiláris tárlatát.

Huszonöt éves fennállása alkalmából állandó kiállítás nyílt, amely átfogó képet nyújt a jelenkori jugoszláv képzőművészetről – benne a vajdasági magyar képzőművészetről is.

„1982 nyarán az intézet tanácsa és dolgozói közössége új igazgatót választott Marija Šimoković személyében”, írja visszaemlékezésében Szilágyi Gábor. „Új munkatársak bevonásával a már ott levő Kata Cvijin Martinović és Petar Šadi mellé a dolgozói közösség felvette a visszatérő Katarina Tonković Marijanski és Dragomir Ugren festőművészeket.”³ Tette ezt annak ellenére, hogy a szabadkai képzőművészek nagy többsége és a vajdaságiak jelentős része magyar nemzetiségű. Ez a tény is jelzi a kisebbségi lét minden nyomorúságát, a magyarság alárendeltségét még a képzőművészet „nemzetek feletti” területein is.

A gazdag művésztelepi hagyományokban jelentős helyet foglal el a *Csurgói Művésztelep*, melyet Torok Sándor alapított 1967-ben. Megszűnéséig, 1972-ig a „helyi színek”, a szabadkai élet, a tájfestészet ígézetében tevékenykedett, és több szabadkai és Szabadka környéki festőművész mellett tagja volt a fiatalon elhunyt Bíró Miklós is, aki fura gesztenyesütőivel, fagyaltárusaival, száguldó motorosaival és döcögő biciklistáival sajátos világot lopott be a vajdasági képzőművészetbe.

A szabadkai-újvidéki Bosch + Bosch csoport, melyet Szombathy Bálint és Slavko Matković alapított 1969-ben, elsősorban az avantgarde törekvések, a konceptuális művészet és a konkrét-vizuális költészet műhelye volt.

Különleges színfoltja a vajdasági művésztelepi életnek a temerini TAKT. Fennállásának közel két évtizede alatt tárlatain több mint 800 fiatal képzőművész állított ki. – A TAKT léte miniatűr, de kulturális forradalmat jelentett Temerinben és poshadt vidékünkön úgy általában – nyilatkozott róla megteremtője és vezetője, Hevér János.

A vajdasági magyar lapok kort és körülményeket híven tükröző felhívást közöltek a „tanyai művésztelep” 1993-i megrendezésével kapcsolatban. „A szervezők az idén külön kéréssel fordulnak a potenciális résztvevőhöz, mely szerint kéri, hogy lehetőleg hozzon magával: 0,5 liter lámpapetróleumot (világításhoz), 1 liter normálbenzint (aggregátor üzemeltetéséhez), 1 kg cukrot, 10 dkg sót, tetszés szerint zöldpaprikát, hagymát és burgonyát...”

A hetvenes évek vége felé jött létre tíz képzőművész kezdeményezésére Moravicán a *9 + 1 csoport*, amelynek tavaszi táborozásain azóta szinte minden jelentős vajdasági magyar képzőművész megfordult.

A *Q csoportot* 1983-ban Török István kezdeményezésére tizenkét szabadkai és Szabadka környéki képzőművész hozta létre; a csoport tudatosan vállalta fel az 1972-ben megszűnt Csurgói Művésztelep örökségét. A csoport székhelye Hajdújáráson van, ahol Töröcsik István helybeli művészetpártoló és műgyűjtő házat ajándékozott neki.

³Szilágyi Gábor: A szabadkai Képzőművészeti Találkozó 25 esztendeje. Likovni susret - Képzőművészeti Találkozó, Subotica, 1962-1987. Szabadka, 1988. - 22. l.

Szabadka gazdag képzőművészeti hagyományait tovább erősíti az 1980-ban megnyitott *Franzer-galéria*, amelyben a legkiemelkedőbb jugoszláv képzőművészek mellett kiállított a vajdasági magyar festők élgárdája (Franzer István, a képeretkezés művésze minden alkalommal maradandó „ruhába” öltözteti a kiállított alkotásokat. A „legfiatalabb” képzőművészeti jellegű létesítmény, a Bucka-Gányó alkotóház, Vajdaság első magán-alkotóháza, melyet Torok Sándor festőművész és Gál József amatőr festő és vállalkozó alapított.

A délvidéki magyar képzőművészet olyan gazdag és sokszínű, annyi nagy tehetségű alkotója van, hogy ezek számbavétele és bemutatása külön könyvet igényelne. Lelkiismeretünk megnyugtatósára és az olvasó alapvető tájékoztatása végett így csupán a legkiemelkedőbbeket soroljuk fel, akiknek egy részét az egyetemes magyar képzőművészet is számon tartja, s akik tevékenységükkel hatással voltak és vannak a térség képzőművészeti életének alakulására.

A rangos lista élére mindenképpen a nagy alapozók, az itthon maradottak és hagyományt teremtők kívánkoznak.

Oláh Sándor (1886–1966), szabadkai tájkép-, portré- és aktfestő, a müncheni akadémia hallgatója és a Nagybányai Művésztelep tagja volt. Halálakor a következőket írta róla Sáfrány Imre: „...milyen rettenetes nagy dolog, milyen emberfeletti nagy teljesítmény egy hosszú életen át Szabadkán maradni és festőnek megmaradni.”⁴

A szintén szabadkai *Farkas Béla* (1894-1941), az „elátkozott bácskai festő” a festészet, az ital és az ópium rabja, aki Palicson villamos alá vetette magát.

Szabadkán élt és alkotott a kilencvenégy esztendőskort megélt *Balázs G. Árpád* (1887-1981) is, akinek művészetére a nagybányai iskola és a prágai akadémia volt döntő hatással, s aki hazatérése után a szociális művészet, a munkástéma egyik legjelentősebb magyar festője lett.

Szabadkáról indult, hogy aztán a zágrábi magányban kössön ki a délvidékimagyar képzőművészet talán legjelentősebb egyénisége, *Hangya András* (1912–1988), akiről Herceg János azt mondta, hogy nála előbb, hitelesebb emberábrázolást senki másnál nem tapasztalt. „...Hangya András a távolság ellenére is megmaradt vajdasági festőnek”, írta róla Bordás Győző, „olyannyira, hogy sokszor úgy érezzük, mintha művészetében benne foglaltatna közelmúltunk fél évszázada is. Festményeinek nemcsak a tájai, de a levegője is a mi levegőnk, s figurái, bármennyire különös figuráknak is tűnhetnek, valamennyien közülünk valók.”⁵

Ács József (1914–1990) neve szinte egybenőtt a vajdasági művésztelepekkel, s első sorban neki köszönhető, hogy egyáltalán létrejött ez a mozgalom. Három évtizeden át a Magyar Szó képzőművészeti kritikusja volt, ahol képzőművészeti levelező iskolát is indított, tucatjával fedezve fel a tehetségeket. Mindenekelőtt azonban kiváló festő volt. „A koloritás szenvedélyének robbanásszerű megvalósulása vásznain nem más, mint

⁴Sáfrány Imre: Fekete szalag ünnepi tárlaton. 7 Nap, 1966. szeptember 29.

⁵Bordás Győző beszélgetése Hangya Andrásal. Hangya-monográfia, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984.

vulkánerejű kitörés, lázadás mindennel szemben” – mondta róla a temetésén Bela Duranci művészettörténész.

Nagyapáti Kukac Péter (1908–1944), a kiváló tehetségű naiv festő már életében legenda lett: koldusszegény volt és iszákos, egy pohár borért kész volt a kocsmában bárkit lerajzolni. 36 éves korában egy téli éjszakán a topolyai tanyavilágban megfagyott vagy halálosan megfázott. Breughel-i zsúfoltsággal festette vásznaira a vajdasági tájat és embert, a bajsai, topolyai, kishegyési gazdákat tanyástul, családotul, jószágostul. 1973-ban Topolya község és a Képes Ifjúság rangos képzőművészeti díjat alapított a nevével.

Sáfrány Imre (1928-1980), a másik legenda: kiváló újságíró és szépíró, kísérletező kedvű festő, akinek sikerült megújítania a képzőművészetet. Sámánja jelkép lett a vajdasági festészetben, mint ahogy számartövisé is az, amelyre Párizsból hazatérve lelt rá.

Dobó Tihamér (1937-1987) – még egy legenda: a magányos kanizsai festő a Tiszáját festette megszállottan, idegszálaival pedig a folyó felett úszó ökörnyálat, a szitakötők játékát, a tiszavirágtáncot rajzolta. Önkezeléssel vetett véget életének.

És itt vannak az utánuk következő kiválóak is, akik alkotásaikkal, tájaikkal és figuráikkal ma is e táj művészetét gazdagítják: Petrik Pál, Szilágyi Gábor, Andruskó Károly, a titói bársonyos diktatúra által a határon túlra kergetett, ám továbbra is ezt a világot festő Benes József, azután Torok Sándor, Szajkó István, Maurits Ferenc, Penovác Endre, Zsáki István, Gyurkovics Hunor, Skrabány Viktor, Török István, Pósa Ede, Urbán Gábor, Fejes István, a naiv festő, Kossuth Tivadar, Baráth Ferenc, Kapitány László, Szombathy Bálint, Csernik Attila, Siflis András, Csikós Tibor, Szalma László; a szobrászművészek közül: Almási Gábor, Glid Nándor, Kalmár Ferenc, Dudás Sándor, s a többiek – megannyi, művésztelepeken, csoportokban vagy éppen magányosan alkotó délvidéki magyar festő, grafikus, szobrász és keramikus.

*

A vajdasági magyarságnak a képzőművészethez hasonlóan igen gazdag zenei élete volt és van, ezt a gazdagságot azonban mind a mai napig nem sikerült alaposabban feltérképezni, könyvekben megjelentetni és ezáltal közkinccsé tenni. Ennek legfőbb oka a féloldalas – irodalomközpontú, sőt: versközpontú – vajdasági könyvkiadásban és kultúrában keresendő.

Az 1952-es palicsi Magyar Ünnepi Játékok kiadványa még negyvennél több vajdasági magyar énekkarról tesz említést, ezernél több dalárdatagot tart számon, s beszámol a szabadkai városi zenekar, az újvidéki filharmónia, a zombori műkedvelők zenekarának, az apatini műkedvelő szalonzenekar, a becskerekai filharmónia, s a különböző falusi fúvószenekarok és tűzoltózenekarok tevékenységéről. S lelkenedezve szól a több mint nyolcvan esztendőes szabadkai zeneiskoláról, a Szerb Népköztársaság legrégebbi ilyen intézményéről, amelynek élén olyan jeles zeneszerzők álltak, mint Lányi Ernő és Gaál Ferenc, vagy Milko Cora zongoraművész, s tanára volt Krombholz Károly zeneszerző, aki többszáz kisebb-nagyobb művet hagyott az utókorra.

Az utóbbi évek általános elszegényedése azonban a zenei életben is szomorú leéptüléshez vezetett: 1993-ra a társadalmi támogatás teljes elmaradása már a legpatinásabb vajdasági magyar énekkarok és zenekarok pusztá létét fenyegeti.

Leggazdagabb zenei élete mindenképpen Szabadkának volt és van még mindig, a sorozatos leéptések ellenére. A Filharmónia Lányi Ernő vezetésével a század elején országos hírnevet vívott ki magának, s olyan világhírű művészek is vállalták a fellépést ezzel a „vidéki” zenekarral, mint Bartók Béla vagy Pablo Casals. Hírnevét a két világháború sem tudta megtépázni, a második után az újjászervezett Filharmóniának hatvannál több tagja volt, s az egykori Jugoszlávia egyik legjobb filharmonikus zenekarának számított. Az ötvenes évek derekán váratlanul megtorpant ez a lendület: az operatársulat felszámolása, majd a különböző átszervezések felbecsülhetetlen károkat okoztak Szabadka fejlett zenei életében.

1968-ban a Zeneiskola centenáriumán azonban csodálatos dolog történt: az iskola egykori és akkori diákjai alkalmi kórusra álltak össze és elénekelték az ünnepségen Mozart Koronázási miséjét, majd ezt követően sem széledtek szét, hanem Égető Gabriella tanárnő vezetésével megalakították a *Pro Musica Kamarakórust*, amely néhány év alatt országos, sőt bátran mondhatjuk, európai hírnevet vívott ki magának a kórusmuzsika területén; alig van ország kontinensünkön, ahol ne vendégszerepelt volna.

A város legrégebbi, ma is eredményesen működő zenei együttese a *Lányi Ernő Művelődési Egyesület kórusa*, a még 1898-ban alakult Iparosdalárda egyenes ági leszármazottja. Jelenlegi vezetője Varga Péter, Szabadka zenei életének egyik legállhatatosabb egyénisége.

A hatvanas években országos hírnévre tett szert a Milko Cora – Bordás Lajos zongorakettős, a hetvenes években a Régizene kamaragyüttes, de volt a városnak vonósnégyese, fűvóstriója, van kamarazenekara, a Murényi Mátyás által vezetett leánykórus és a Huszár Elvira vezette ifjúsági filharmonikus zenekar pedig a mostoha körülmények ellenére is szép sikereket ér el otthon és külföldön egyaránt.

A zenei együttesek mellett Szabadkának rendszeresen koncertező, kiemelkedő szólóművészei is vannak – Kinka Rita, Basch Mária, Molcer Mátyás, Hényel Mária, Komjáthy Ildikó, Misuray Erzsébet, a Pekár Tibor és Pekár Lilla hegedűművész házaspár, az egészen fiatal Lajkó Félix –, akik rangot adnak a hatszáz esztendőes észak-bácskai városnak a zenei nagyvilágban.

E vázlatos áttekintésben mindenképpen szólnunk kell Kanizsáról, ahol 1967-ben alakult meg a Kodály Zoltán Zenei Egyesület, a Tisza-parti kisváros zenei életének fő hordozója. Néhány évvel később ugyanitt született meg a Zenebarátok Egyesülete, amely a harmonikazenét műveli, igen magas színvonalon.

Becskereken a Petőfi Művelődési Egyesület Leánykórusa ért el figyelemre méltó sikereket, Adán a Bartók Béla Városi Zenekar és a Bartók Béla Női Kamarakórus. Becsén a 1963-ban alakult nagyhírű Kamarakórus, a város zenei életének rangelsője, sok hazai és külföldi fesztivál sikeres szereplője, amelyben szép számban énekelnek magyarok is. Csantavéren a zenei élet megteremtése Gogolyák Antal és Sándor Géza

Zenetanárok nevéhez fűződik: a Bartók Béla Művelődési Egyesület keretében 1968-ban alakult meg a férfikórus, majd a vegyeskórus, a messze földön híres Kabai Tamburazekarból nőtt ki az egyesület ma is jónevű zenekara. A két lelkes zenetanár távozása sajnós derékba törte a csantavéri zenei élet fejlődését.

Meg kell említenünk a többnyire Tisza menti zenészekből alakult Hívogató és Batyu népzenei együtteseket is. Ezeknek a nevéhez fűződik a táncházmozgalom meghonosodása e vidéken.